

חבר
הנאמנים
של
תנועת
בית יעקב

מדי שבת בשבתו

פרשת תזריע

נתיבות בחינוך

הרב משה רייס שליט"א

החדש הזה לכם

צדקה עשה הקב"ה עם עמו, צאן מרעיתו, שאף בשעה שהגלם לבין האומות העמיד להם את חכמי הדורות, שהיו שלוחי ההשגחה העליונה לעשות שלא תשתכח תורה מישראל.

בימים של חורבן בית שני היה זה רבן יוחנן בן זכאי, שהתייצב לפני קיסר רומי והטה את לבבו להשאיר על כנם את יבנה וחכמיה. מהם פינה ויתד להמשך שלשלת מוסרי התורה ומעתיקי השמועה עד לדור אחרון.

תלמידים רבים העמיד רבן יוחנן בן זכאי, וחמישה מהם היו משכמם ומעלה, שלהם נמסרה הקבלה מפי רבם הגדול. כל אחד מחמשת תלמידיו אלו מגדולי התנאים היה, מענקי הרוח, שקטנו מלהשיג שיעור קומתם הרוחנית. עד עצם היום הזה מפייהם אנו חיים ומימיהם אנו שותים.

לא לנו, עניי הדעת, לעסוק במתן הערכות לאישי סגולה אלו, שקטנם עבה עשרות מונים ממתנינו. ידענו מיעוט ערכנו ואין אנו מתיימרים לדעת למדוד את גובה שיעור קומתם. אולם מורם ורבם, רבן יוחנן בן זכאי, הירשה לעצמו למנות שבחם של תלמידיו. זו חובתו של הרב בישראל, לעמוד על כישוריהם של כל אחד מתלמידיו, ולהעמידו על האפשרויות הגנוזות בו, כדי שהלה ישכיל לפתחן כדבעי.

כשהיה רבן יוחנן בן זכאי מונה שבחם של תלמידיו היה מדמה את תלמידו רבי אלעזר בן ערך למעיין המתגבר (אבות, פרק ב, משנה ח). כמעין זה שמימיו זכים וצלולים, אף משנתו של רבי אלעזר בן ערך תורה משיבת נפש היתה. מעיינו של רבי אלעזר בן ערך, מעיין מים חיים ולא אכזב היה. מקור מימיו נאמנו, מעולם לא פסקה זרימתם ומתגברים היו בעוז. צמאי הדעת שביקשו להרוות צמאונם ממי התורה, תמיד מצאו אצל רבי אלעזר בן ערך את שאיותה נפשם. מקורו הרוחני שפע תדיר, ומימיו התברכו ללא הפוגה.

באחת ההזדמנויות ביקש הרב, רבן יוחנן בן זכאי, לשמוע חוות דעתם של תלמידיו אודות הדרך הישרה שידבק בה האדם. נענה רבי אלעזר בן ערך ואמר "לב טוב". כשבחן רבן יוחנן בן זכאי את תשובותיהם, שכולן עמדו ברום עולם החכמה, לא יכול היה להסתיר את התפעלותו מדברי רבי אלעזר בהגיבו: **"רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם, שבכלל דבריו דבריכם"**. תשובתו של רבי אלעזר, עם כל קיצורה, כללה את כל אשר נאמר וניתן להאמר בנושא זה. לא ייפלא, איפוא, אם הפליג הרב בהערכתו את תלמידו זה עד שהתבטא: **"אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזניים, ורבי**

שיח לפרשת השבוע

הרב בנימין שצ'רנסקי שליט"א

קנאה

"וראה הכהן... והנה לא הפך הנגע את עינו" (ויקרא יג נה). פרש רבי יקותיאל יהודה מסיגעט: "את עינו-כל עוד סיבת הנגע - צרות עין - קימת, ועינו צרה באחרים - לא הפך הנגע את עינו-עדין - טמא הוא". וכיוצא בזה פרש רבי שמחה מדווינסק את הפסוק "ואיש כי ימרט ראשו... טהור הוא, וכי יהיה... נגע לבן אדם... איש צרוע הוא, טמא יטמאנו הכהן בראש נגעו": "יש בסוגי הנגעים אבחנה למידה במידה, כשהקב"ה מעניש בה את האדם. נגעי בתים באים על קימוץ וצרות-עין למי שביתו אינו פתוח לרווחה; ואילו מי שמנוגע בראשו, בודאי משובש שכלו בדעות זרות, ולכן באה הצרעת בקרחתו. מקום המחשבה ומשכן השכל בעוד אדם המקולקל במדותיו מתנגע בשאר מקומות בגוף ולא בראש".

הודיעונו אפוא בזה גדולי-ישראל, שנגעי חפציו ורכושו של אדם נמדדים לו במדת צרות-עין וקנאה שהוא לקוי בה. וכי מה טיבה של קנאה, ובמה היא שונה משאר מדות רעות? שבכל מדה רעה מבקש אדם את טובתו האנוכית, ובמדת הקנאה מבקש הוא, לבל תיטב נחלתו של הזולת. כל אדם, כולל האיש החולה במחלת הקנאה, יודע היטב, שאין בכחה של קנאה להסיע דבר מרשות לרשות, וגם אם תצא נפשו לגור בבית כזה שגר בו חברו-לא תספיק לו כל קנאה שבעולם לבנות לו בית כזה, לפיכך הוא מעדיף בסתר ליבו, כי למצער לא יגור גם חברו בבית כזה...

אין לך נטיה נפשית מגונה וכעורה מזו, שהריהי מעידה על נפש שפלה, ועל עין רעה, על אנוכיות חולנית עד כדי רצון לדחוק את רגליו של הזולת מכל חלק ונחלה בעולם הזה. ומשהתחיל לנקר יתוש של קנאה במוחו של אדם, הריהו משתלט עליו לחלוטין כמעט בלא שום מאבק, אף בלא שיהא אדם מודע לעובדה, שמשתעבד הוא למידה, אשר תכרסם בנפשו ותכלה את גופו, ותביאהו אל עברי-פיפחת ממש. המקנא אינו מסוגל לפעול בצלילות-דעת, כי הרי תכנון מעשיו ופעולותיו תלוי במחשבות-הקנאה הכוססות בו: "בשביל מה אני צריכה ללמוד למבחן, אם ממילא תקבל פלונית תמיד ציון גבוה ממני?" (מה הקשר???) "למסיבה אני לא מכינה שום דבר, כי ממילא את כל התפקידים המכובדים מטילים על אלמונית (והאם ההכנה שלך אינה בגדר "תפקיד"?)" "למה תמיד קוראת לה המדריכה לשיחה פרטית ולא לי" (האם אינך חושבת, שאת מקנאה בעובדה ש... יש לה בעיות אישיות, למשל?)

"לא תחמוד בית רעך... ועבדו... ושורו, וכל אשר לרעך"

אליעזר בן הורקנוס אף עימהם, ורבי אלעזר בן ערך בכך שניה, הוא מכריע את כולם."

* * *

טפח מגובה דרגתו של רבי אליעזר בן ערך נחשף בפנינו בלומדנו את המעשה הנפלא המסופר בפי חז"ל (חגיגה יד, ב): **תנו רבנן, מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור, והיה מהלך בדרך, ורבי אלעזר בן ערך מחמר אחריו. אמר לו: רבי! שנה לי פרק אחד ב"מעשה מרכבה". אמר לו: לא כך שניתי לכם, "ולא במרכבה ביחיד, אלא אם כן היה חכם מבין מדעתו". אמר לו: רבי! תרשיני לומר לפניך דבר אחד שלימדתני. אמר לו: אמור! מיד ירד רבן יוחנן בן זכאי מעל החמור, ונתעטף וישב על האבן תחת הזית. אמר לו (רבי אלעזר): רבי! מפני מה ירדת מעל החמור? אמר: אפשר אתה דורש במעשה מרכבה ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלווים אותנו, ואני ארכב על החמור! מיד, פתח רבי אלעזר ודרש, וירדה אש מן השמים וסיבבה כל האילנות שבשדה, פתחו כולם ואמרו שירה... נענה מלאך מן האש ואמר: הן הן מעשה מרכבה. עמד רבן יוחנן בן זכאי ונשקו על ראשו ואמר: ברוך ה' אלקי ישראל שנתן בן לאברהם אבינו שיודע להבין ולחקור ולדרוש במעשה מרכבה. יש נאה דורש ואין נאה מקיים, נאה מקיים ואין נאה דורש. אתה נאה דורש ונאה מקיים. אשריך אברהם אבינו שאלעזר בן ערך יצא מחלצין!**

"מעשה מרכבה", סודות התורה שלא ניתנו להדרש ברבים, שגורים היו בפיו של רבי אלעזר, עד שבעת שדרש בעניינים נשגבים אלו, ליחכה האש באילנות שסביבותיהם ואמרו כולם שירה. היה זה מעמד מחודש של מתן תורה אישי לרב ולתלמידו הגדול. ומגודל ההתפעלות בירך רבן יוחנן בן זכאי את הקב"ה, על שזיכה את אברהם אבינו הזקן בבן כזה. מאושר הוא מי שבן כזה יצא מחלציו. בזוה"ק (ענין זו"ח פר' לך) נאמר מפי רבי דוסתאי, שלפני רבי אלעזר בן ערך יורדים גדולי העליונים של המלך ב"ה, וכל צבאות השמים ששים ושמים בו. גם אם אין לנו שמץ מושג עד היכן הדברים מגיעים, די בכך בשביל להורותנו מה נורא היה האיש.

* * *

אולם את מקומה של ההתפעלות מגדלותו של רבי אלעזר בן ערך תופסת התדהמה למראה אשר אירע לו בהמשך דרכו. כל ימיו של רבן יוחנן בן זכאי, ישבו כל תלמידיו לפניו ועלו ונתגדלו בתורה, בנגלה ובנסתר. אולם משנפטר הרב נפרדו דרכיהם.

הוא, [רבי אלעזר בן ערך] אמר אלך לדמסית, למקום יפה ומים יפים ונאים, והם אמרו נלך ליבנה, למקום שתלמידי חכמים מרובים אוהבים את התורה. הוא שהלך לדמסית למקום יפה ומים יפים ונאים, נתמעט שמו בתורה... (אבות דרבי נתן סוף פרק יד).

חלילה, אין לחשוך באישיות רמה כמוהו שרדיפת נוחיות היא שגרמה לו. לא יעלה כזאת על הדעת. הדברים מתפרשים בדברי חז"ל במדרש (קהלת רבה, ז) ביתר ביאור:

חמשה תלמידים היו לו לרבי יוחנן בן זכאי. כל זמן שהיה קיים, היו יושבין לפניו, כשנפטר הלכו ליבנה, והלך רבי אלעזר בן ערך אצל אשתו לאמאוס [רד"ל הגיה: לדיומסת], מקום מים יפים ונוה יפה. המתין להם שיבואו אצלו ולא באו. כיון שלא באו, ביקש לילך אצלם, ולא הניחתו אשתו. אמרה: מי צריך למי? אמר לה הן צריכין לי...

פרשו בעלי המוסר: אם פרט הכתוב פרטים על רכושו של אדם, מה צורך היה לו לסכם ולומר: "וכל אשר לרעך? והשיבו: אם אמנם עולה לעתים חמדה בלבך לבית רעך או לחפציו, למעמדו החברתי או להשגיו הכלכליים, היה נא אפוא מוכן לקבל את "כל אשר לרעך" גם את המחלות שבאו עליו, גם את הבעיות שיש לו בגידול ילדים וכל כיוצא בזה... כי אין ספק, שכל אדם "הראוי" לקנאה מפני איזו סיבה שהיא גם הוא כמו כל האנשים בעולם טעם טעם סבל, וידע מכאוב ויסורים ומתלבט בבעיות ובקשיים, וספק רב מאד, אם היה מי מאתנו מוכן להתחלף אתו ב"עסקת חבילה" ולקבל ממנו את כל אשר לו.

המקנא הריהו כבא בתלונות על בורא עולם, שחילק את גורלות האנשים, ונתן לכל אדם בעולם גם מנת אושר ונחת רוח וגם מנת צער וסבל. המתקנא בגורל חברו, מערער על "החלוקה", כי "הקנאה באה מגריעות הנפש. אם הוא מקנא ביופיו של אדם או בגבורתו או בעשרו, הרי אינו חפץ במה שגזר הבורא יתברך. וזה דומה לעבד שיש לו תלונות על מעשה אדוניו ואינו מתרצה בעניני אדוניו, אין זה עבד נאמן. וכל שכן שאין להתרעם על הבורא יתברך אשר כל מעשיו ישרים ונכוחים, שאין להרהר אחריו". (ארחות צדיקים)

אבל אם חלילה נתפס אדם להרהר אחר הבורא, עלול הוא ללכת מדחי אל דחי עד אבדן כל הטובה אשר נפלה בחלקו שלו עצמו, כי על כן "אמר החכם לבנו: השמר לך מן הקנאה, כי היא נכרת בך שפניך משתנים מרע לב, ולמה ישמח שונאיק וינקום בך? המקנא חומס נפשו, כי הוא מתאבל תמיד, ושכלו מתחסר מרב קנאה הטמונה בקרבו, ואין לבו פנוי ללמוד ולהתפלל בכונה ולעשות מעשים טובים. כל אדם מוצא טעם ערב במאכלו, חוץ מן המקנא שאינו טועם טעם טוב במאכלו, עד שתסור הטובה מחברו. לכל שנאה יש תקוה, שאם ישנא חברו עבור שגזלו, תסור השנאה כשישיב לו אותו דבר. וכן כל שנאה התלויה בדבר אחר, כשיתוקן הדבר ההוא תבטל השנאה, חוץ מן השנאה מחמת קנאה. אמר החכם לבנו: אל תקנא באחיק על אשר יש לו, כי הוא ינעם בחייו, ואתה תשבע דאגה וצער. ואמר החכם: לא נברא המקנא והחומד אלא לכעס" (ארחות צדיקים).

לא זו בלבד שהמקנא וצרי העין הורס את חייו, אלא שמכחי מחשבותיו מזיק הוא לאדם שהוא מקנא בו, כי "כאשר האדם חומד מכל אשר לרעהו, אויר עולה מן המחשבה ההיא, הבל חם, השורף את הדברים שעין בהם בעינו הרעה". (רבנו יונה מגירונדי בשם "חכמי הטבע"). וכותב רבי אברהם ישעיה קרליץ בספרו "חזון איש" חלק חושן משפט: "מסודות הבריאה, כי האיש במחשבתו מניע גורמים נסתרים בעולם המעשה, ומחשבתו הקלה תוכל לשמש גורם להרס ולחורבן של גשמים מוצקים בשעה שבני אדם מתפעלים על מציאות מוצלחה, מעמידים מציאות זו בסכנה".

את הנגועים בקנאה אין אדם יכול לרפא זולת החולים עצמם, אבל מבחינתו יכול כל אדם להזהר במעשיו, לבל ימשוך קנאה על עצמו. ב"תפילה קודם התפילה" כתב רבי אלימלך מליזענסקי: "שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים". ניחא, מבקש אדם מהקב"ה להנצל בעצמו מקנאה בזולתו דבר זה מובן הוא, אבל מה רואה אדם לבקש, שלא יקנא בו זולתו? וכי יתבע לתת דין וחשבון על מדת הקנאה של אחרים? לא כי, אבל את האדם שמשך קנאה יבדקו משמים, האם ביודעין עשה מעשים שעלולים לעורר קנאה.

נמצא, כי חלילה להניח שרבי אלעזר ביקש לפרוש מחבריו ומן התורה, אלא שבטוח היה שהם שיבואו אחריו, שהרי הם הצריכים לו. כיון שהם יבואו אחריו, מה רע אם תיקבע הישיבה מעתה במקום מים יפים ונוה יפה, המרחיבים דעתו של אדם? [ויש מי שפירש שהיה בזה ענין של כבוד התורה, שאין מן הראוי שילך הרב בעקבות תלמידיו, ואדרבה, התלמידים הם שצריכים לכתת רגליהם למקום רבם].

אף על פי כן כיון שהיתה בזה גלישה מסויימת לעבר המים היפים והנוחות, נתמעט שמו בתורה.

ניתן היה לסבור שהתמעטות שמו בתורה לא היתה אלא ביחס לחבריו, האריות שבחבורה, ששם נתגדל בתורה יותר משמו. אבל לא כן היה. משתוממים אנו נוכח דברי חז"ל שגילו לנו, במקום אחר, מה איומה היתה התמעטות שמו בתורה.

כך נאמר בגמרא (שבת קמז, ב):

חמרא דפרוגייתא ומיא דדיומסית [דהיינו היין שבמקום ששמו פרוגייתא, והמים היפים שבדיומסית] קיפחו עשרת השבטים מישראל. רבי אלעזר בן ערך איקלע להתם [נזדמן לשם], אימשיך בתרייהו [נמשך אחריהם], איעקר תלמודיה [נשתכח תלמודו]. כי הדר אתא קם למיקרי בספרא, [כשבא שוב לקרוא בתורה] בעא למיקרא [ביקש לקרוא]: "החדש הזה לכם", אמר החרש היה לכם. בעו רבנן רחמי עליה והדר תלמודיה [ביקשו חז"ל רחמים עליו וחזר תלמודו].

מסיפור זה עולה כי בבואו לקרוא בתורה הזדמנה לו הפרשה הפותחת ב"החדש הזה לכם". אולם, לא זו בלבד שלדרוש ולהבין את אותה פרשה הוא לא היה מסוגל, אלא שאף התקשה בקריאת אותיותיה. אות ד שבמילה "החדש" נראתה לו כ-ר, ועל כן קרא את המילה: "החרש". גם האות ז שבמילה "הזה" דמתה בעיניו כ-י ולכן סבר שכתוב: "היה". ולא עוד אלא שה-כ שבמילה "לכם" נתחלפה לו ב-ב, וכתוצאה מכך קרא "לבם". כללו של דבר "החדש הזה לכם" נשתבש בפיו והפך להיות "החרש היה לבם".

מה יכול להיות גרוע מזאת? האדם שהיה כמעין המגתבר, מי ששקול היה כנגד כל חכמי ישראל ושבכלל דבריו דברייהם, הגיע לדרגת שכחה כזו שצורת האותיות נתעלמה ממנו. מי שרבן יוחנן בן זכאי כל כך התפעל ממנו עד שמצא לנכון לשבח את אברהם אבינו על שזכה שנכד כזה יצא מחלציו, טעה בדברים שתינוקות של בית רבן יודעים אותם. לא עמדה לו חכמתו לרבי אלעזר, וכיון שנמשך אחר מעיינות יפים ודברים של מה בכך, נעקר ממנו תלמודו, ורק תפילתם ותחנוניהם של חכמים שבאותו הדור עמדו לו וחזר לתלמודו.

* * *

דברי תורה עם שהם עשירים במה שנגלה מפשוטם, עשירים הם עוד יותר בעומק הגנוז בהם.

כלום היה זה רק מקרה שנזדמן לו, לרבי אלעזר, לקרוא בספר התורה דווקא את הפסוק: "החדש הזה לכם"? האין סמליות במה שדוקא אותו פסוק נסתר בפיו עד שקרא במקומו: "החרש היה לבם?"

מפי כתביהם של רבותינו למדנו כי דברים גדולים נרמזו לנו במאמר חז"ל זה. לא במקרה, נזדמן לידי רבי אליעזר פסוק זה, אלא לפי שישנם בו יסודות גדולים בתורה. (ועיין מהרש"א בחידושי אגדות, שבת, שם).

שתי יצירות עיקרות יצר הקב"ה בעולמו. שמים וארץ, ימים וכל אשר בהם, קנין אחד הם שקנה הקב"ה בעולמו.

"נגעי בתים באים על קימוץ וצרות עין למי שביתו אינו פתוח לרווחה". ובדרך כלל נוטה אדם לסגור את ביתו, אם נדמה לו, שידרכו רבים מדי על השטיחים היקרים על הרצפה, וימששו רבים מדי בכלים יקרים ועדינים, ויראו רבים מדי את עשרו, ויטילו בו עין הרע... עין הרע אין אדם יכול למנוע, גם אם יסגור את ביתו במנעולים כבדים, אבל יכול הוא למנוע סיבות לעין הרע, כי במתנת העושר שנותן הבורא לבריות ניתן לרכוש הרבה מצוות במקום חפציי ויקרה ואביזרי פאר המנקרים את עיני הזולת.

ב"ממלכה הפרטית" הקטנה יודע כל אחד ואחד אילו ענינים כדאי לו להצניע מחשש לעינא בישא. קבלת ציון מעולה ביחס לכל הציונים האחרים בכתה? אל תרוצי לפרסם את הדבר ולעשותו שיחה בפי כל חברותיך, אל תזכירי אותו כלל, אם לא תשאל עלי, כי ממילא אין אף לאחת עניין לדעת אותו. את קוצרת מחמאות רבות על כשרון מופלג בתחום מסוים? אל תפגיני את כשרונך ואל תתפארי בו, קל וחומר על תחזירי על שום מחמאה ששמעת. השתמשי בכשרונך במקום שיביא שמחה בלב שבור, במקום שבו תסבי הנאה ותתרמי תרומה ותתני מחלקך לפעילות ברוכה של הכלל, אבל אל תנקטי שום יוזמה מצידך כדי לחפש לך חלילה במה "לעלות" עליה ולהציג לראווה את כשרונך.

לעולם נהגי את בעצמך ביחסך לזולת במדת עין טובה, שהרי "קל וחומר הוא: ומה בעין רעה יכול אדם להזיק אף למי שאינו חייב ואינו מיועד לפורענות, כל שכן בעין טובה, שיכול אדם להיטיב אף עם מי שאינו ראוי ואינו כדאי. הלא חז"ל אמרו: מדה טובה מרובה" (בעל "אמרי אמת" מגור). והמהר"ל מפראג אמר: "אין לך מדה טובה כעין טובה, מכיון שאדם הזוכה לעין זו רגיל בה בכל עת. בכל שעה ובכל רגע אתה רואה אצל בני אדם זולתך עושר, גדולה ושאר מעלות, ועינך טובה בבריות כהרף עין, הרי שמדה זו רגיל ומשתמש בה, יותר ממדות טובות אחרות, שאין האדם יכול לקימן תמיד (ממעיינות הנצח).

ואיזוהי עין טובה? מפרש רבי אברהם אזולאי בעל "חסד לאברהם": כל שמשתוקק שיהיה טוב לכל באי העולם, ואשר ישמח בטובתם."

מעלת עין טובה נקנית אך ורק בדרך ההרגל, ההתמדה והשגרה. ככל שמרגיל אדם את מחשבתו לשמוח בטובת הזולת, ככל שמכוון הוא את רגשותיו לחוש סיפוק וקורת רוח בהשגי הזולת כאילו היו השגיו שלו הריהו מעמיק בנפשו את הנטיה לחשוב מחשבות טובות, ואלו משרות בלבו שלו, ישוב הדעת ונחת רוח. אף מובטח לנו, כי "שכר גדול יש לאדם הנזהר מן הקנאה ומן החמדה, כי ברב העברות אם אדם עובר עליהן, מתביש, ומונע עצמו בשביל הבושה, מונע עצמו מן הגזלה והגנבה, כי ירא שמה יתוודע ויתגלה ויפרסמוהו ויתביש ויפסיד הרבה. אבל הקנאה והחמדה הן בלב, אין אדם מכיר בו, אם יחמוד או יקנא, והוא דבר המסור ללב, ועל זה נאמר: (ויקרא כה יז): ויראת מאלקיך" (ארחות צדיקים).

הבריאה הגדולה הפרושה לפנינו על מיליוני יצורים, רבי רבבות מיני צמחיה ואלפי אלפי כוכביה, שכל אחד מהם עצום בגודלו ובהיקפו, הינם רק יצירה אחת מתוך יצירותיו של הקב"ה. נהדר הוא עולם זה. ככל שמתעמקים בכל פרט שבו מגלים יותר מה רבה התבונה הגלומה ביצירתו, ומן הגלוי ניתן להקיש על הנסתר שבו. על כולם כאחד משבח נעים זמירות ישראל את הבורא באומרו (תהלים קד, כד): "מה רבו מעשיך ה', כולם בחכמה עשית, מלאה הארץ קניני!".

אולם יצירה גדולה זו מוגבלת היא, ועליה אמר שלמה המלך בחכמתו (קהלת א, ט): **"מה שהיה הוא שיהיה, ואין כל חדש תחת השמש"**. עולם הטבע הנכלל במסגרת של "תחת השמש", עם כל מורכבותו, אין בו חדש. כל החידושים העצומים שנתחדשו בעולמנו ושיעוד עתידיים להתחדש בו, מלבד מה שאין בהם כל חידוש ערכי, אין בהם גם חידוש מהותי. כל כולם אינם אלא יצירת יש מיש, והרי זה רק שינוי בצורת השיבוץ, אך לא חידוש של ממש.

אכן, בצד יצירה אדירה זו של תבל ומלואה, יצר הקב"ה יצירה נוספת גדולה ומופלאה, זוהי יצירתו של עם ישראל, שהם קנין ראשי נוסף של הבורא בעולמו. יצירה זו שונה בתכלית מיצירתו של הטבע. עם ישראל אינו כפוף לחוקי הטבע והוא חי במסלול שמעליו. תופעה זו החלה להתרקם מיד בלידתו של יצחק אבינו שהיתה מנוגדת לכל המקובל בעולם, ושהתרחשה זמן רב אחרי שלפי כל החישובים הטבעיים היה צריך להתיימש מלזכות בפרי בטן. תופעת על טבעיות של עם ישראל התבלטה שוב בהמשך הדרך, ביציאת ישראל ממצרים תוך שרשרת נפלאה של אותות ומופתים שלמעלה מדרך הטבע. ותופעה זו חוזרת ומודגשת ביתר שאת בעצם עובדת קיומו של עם ישראל, שכל כולו נס גדול ומתמשך, בניגוד לכל חוקי הטבע וההסתברות. ישראל, אורייתא וקודשא בריך הוא קשורים ביניהם בקשר בל יינתק, ולפיכך זכה עם ישראל והתעלה מעל לכל מסגרות הטבע. אם "הטבע" כולו מרמז על טבעיה ושקיעה, הרי דרכו של עם ישראל מצטיינת בניסיון שבה, **"נתת ליראיק נס להתנוסס"** ולהתעלות מעל הטבע.

כיון שישראל נקשרו אל הרוחניות שוב לא חל עליהם הכלל ש"אין כל חדש תחת השמש", באשר הם נמצאים גבוה גבוה "למעלה מן השמש", הוא תחום הרוחניות. כבר אמר ה"שפת אמת": כשם שתחת השמש אין כל חדש, כך למעלה מן השמש לעולם אין ישן. שם הוא המקום בו שלטת התחדשות מתמדת.

ההתחדשות היא תכונת יסוד באישיותו של האדם הדבק בקב"ה ובתורתו. יהודי המתקשר לבוראו באמצעות התורה, אינו היום אותו שהיה אתמול. היום בריה חדשה הוא, ואם יתמיד בדבקותו זו, יימשך גם מחר תהליך ההתחדשות בתורה. לא מה שהיה הוא שיהיה, אלא שמה שיהיה הוא חידוש מיוחד במינו, שכמותו לא היה לעולמים. סגולה זו נאצלת על כל הדבק בתורה. העוסק בתורה נעשה, כביכול, שותף לקב"ה, כי גם הוא בעולמו הפנימי, הריהו יוצר יש מאין.

בתחום זה מתמצה ההבדל שבין ישראל לאומות העולם. בעוד שאומות העולם נשלטים לחלוטין על ידי הטבע, עם ישראל מתעלה ומתנשא על גביו. זהו ההבדל בין מי שחי במסגרות שנוצרו על ידי "עשרה מאמרות", לבין מי שתכנית חייו נקבעה ב"עשרת הדברות".

שוני זה מודגש בשוני שבראשי השנים השונים לישראל ולאומות העולם. למלכי אומות העולם מונים מתשרי בעוד שלמלכי ישראל מונים מניסן. חדשיהם ומועדיהם, שלהם, כולם טבועים בחותם שנוצר עם בריאת העולם, שהיתה בתשרי, בעוד שיעיקרם של ישראל ביצירה הגדולה של יציאת מצרים שהיתה בניסן. הוא שאמרו חז"ל (שמות רבה טו, יא):

"אשרי הגוי אשר ה' אלוקיו". משבחר הקב"ה בעולמו קבע בו ראשי חדשים ושנים. וכשבחר ביעקב ובניו, קבע בו ראש חודש של גאולה, שבו נגאלו ישראל ממצרים.

זהו העיקרון שנוצרו לישראל במצות "החדש הזה לכם", שהיא המצוה הראשונה שבה נצטוו ישראל, מעת התהווותו לעם. יש במצוה זו מפתח רבתי לכל מהותם של ישראל, וכמעט שכדאי היה בגין זה לפתוח בה את התורה (עיין רש"י תחילת בראשית). זאת ועוד, במצוה זו של ה"חדש הזה לכם" נאמר כלל גדול בהלכות קביעת הלוח העברי, שעם ישראל מונה ללבנה בניגוד לאומות העולם המונים לחמה. יש בכך יותר מרמז. החמה תמיד נראית במצב סטטי, ללא עליות או מורדות כלשהם, בניגוד ללבנה המשתנה תדיר. והדברים נדרשים כמין חומר. **"עשו מונה לחמה שהיא גדולה ויעקב ללבנה שהיא קטנה"** (בראשית רבה ו, ג). אומות העולם שנמשלו לחמה פעמים שהם נראים גדולים ואיתנים, אולם מאותו זמן שהשעה מפסיקה לשחק להם, הרי נפילתם ודאית ומוחצת. גם קרנו של המן היתה רמה, אלא שמשעה שנשתנה מצבו נאמר בו (אסתר ו, ג): **"אם מזרע היהודים מרדכי, אשר החילות לנפול לפניו, לא תוכל לו, כי נפל תיפול לפניו"**. לא כן ישראל שנמשלו ללבנה, גם אם הם מתמעטים חלילה, אין זה סוף פסוק, ותמיד אחר הירידה באה עלייתם המחודשת, בדיוק כמו הירח שלאחר שהוא מתקטן וכמעט שנעלם, הוא שב ומתגדל ומופיע במלוא זהירו. זהו כוחו של ישראל, שהנביא שבהם מסוגל לכלול בקינתו על החורבן את הפסוק (איכה ג, כג): **"חדשים לבקרים רבה אמונתך"**.

ניסן הוא ראש השנה של חודשי ישראל. זהו חודש האביב שבו גם הטבע בולט בהתחדשותו. כל הסימנים מסביב מעידים ומכריזים על כח ההתחדשות שנקבע במהותו של עם ישראל, **"החדש הזה לכם"**.

אם באנו לתור ולדרוש אחר דוגמה מוחשית לאישיות שתסמל בקרבה את הסגולה הפנימית של ההתחדשות המתמדת, נוכל למצוא אותה באישיותו של רבי אלעזר בן ערך.

הוא האיש שהיה כמעין המתגבר ושכל כולו היווה מסכת התחדשות בלתי פוסקת. הוא האיש שמלאכי השרת השתאו והעידו על עומק חכמתו במעשה מרכבה. הוא שהיה נאה דורש ונאה מקיים.

אך צא וראה מה עלתה לו. האדם שכל כולו היה סמל של התחדשות, בבחינת "החדש הזה לכם", עלה בגורלו גם הניגוד המוחלט לכך: **"החרש היה ליבם"**.

הרי הוא היה זה שהבין כי הפתח לעלייתו של אדם ברוחניות הוא ה"לב טוב", והרי הוא היה נאה דורש ונאה מקיים.

והנה לב זה הפך להיות חרש ואטום, עד הגיעו לתהום של שיכחת צורת אות, "חרש היה לבם". זוהי יותר משיכחה, שכן יש בזה משום ניתוק הקשר אל התורה – מקור ההתחדשות. מה היה לו לאותו אדם שכה נפל בחלקו? השפע ובקשת הנוחות הם שחוללו מהפך נורא זה. אכן בטעותו של רבי אלעזר בן ערך נרמז בצורה ברורה כל אשר קרה איתו. בהבדל שבין "החדש הזה לכם" לבין "החרש היה לבם", מקופלת כל הטרגדיה האישית של אותו ענק שבענקים.

לא היינו נזקקים לחיטוט באסונו של רבי אלעזר בן ערך, ולבטח גם חז"ל לא היו מספרים לנו אודותיו, אלמלא שביקשו ללמדנו מכך לקח מאלף.

מאותו מעשה למדנו מה רבה צריכה להיות הזהירות כדי לשמור על תכונת ההתחדשות שהיא נחלת עם ישראל. כמה עקביות צריכים שלא להיגרר אחר תענוגות יתר, כדי שלא להגיע למצב של "וישמן ישורון ויבעט". שלמה המלך ביקש מהקב"ה לתת לו "לב שומע", (מלכים-א ג), אך לב זה עלול להתדרדר עד כדי "החרש היה לבם". אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי הקיר? אפילו רבי אלעזר בן ערך, הגדול שבענקים, נפגע מכך, ומיהו שיתיימר להיות מחוסן ממיפגע זה? כל אדם מגלם בקירבו, בזעיר אנפין, את מצבו של רבי אלעזר בן ערך. נשמתו של אדם חצובה מתחת כסא הכבוד, ממקום הרוחניות הצרופה, מאותו עולם שהוא למעלה למעלה מן השמש. בהיותו בבטן אמו גם מלמדים אותו את כל התורה, והריהו כמעייין המתגבר. אולם משהוא מגיע לעולמו זה, עולם החומר שרב בו הפיתוי והסבך, הוא עלול להיסחף בשטף החומרנות ולהגיע לחרשות לב. תפקיד האדם לא להיגרר אחר פיתויים כלשהם ולשאוף להעפיל אל הרוחניות. גם בהיותו בעולם הזה מוקף בחומר הינו מסוגל, ועל כן גם חייב, להתמודד עם המציאות שסביבו ולהגיע להתחדשות. (עיין "אמרי אמת", בא, תרצ"ו).

במשנתם של רבותינו שכל כולה לימוד זכות על ישראל, וכולה באה לזכות את ישראל, נדרש ענין זה כמין חומר. הרבי מקאצק היה אומר שרבי אלעזר בן ערך גילה כאן עיקרון חשוב בדרך עבודת הבורא. גם אם לעיתים מצבו של אדם בשפל המדרגה ו"חרש היה לבם", אל לו להתייאש. מתוך אותה ירידה הוא מסוגל להעפיל לעליה מחודשת בבחינת "החדש הזה לכם". (כן מובא בשמו בספר "רמתים צופים", ובמקורות אחרים מיוחסים הדברים לחוזה מלובלין). גם אם סתום הלב ואטום, אין מקום לייאוש. "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך", ינחו הדברים על הלב, כדי שבעת רצון כשיפתח בלב סדק דק, ייכנסו, יחדרו ויבואו לתוכו פנימה. (וראה "בית ישראל", פרשת החדש, תשכ"ז). ככל מצב שיהודי נמצא בו, לא אפסה תקוותו להתחדש. תמיד צריכה להדהד באזנו של כל בן ישראל קריאת הנביא ישעיהו (מב, יח): "החרשים שמעו!", באשר "החדש הזה לכם".

משנת השבת הלכות והליכות

הרה"ג משה פנחס זנדר שליט"א

המשך מהעלון ההקודם - פרק ו
תפילות ליל שבת

תפילת העמידה

ז. בתפילות העמידה בשבת רק שבע ברכות (לב) – שלוש ברכות ראשונות של שבח, שלש אחרונות של הודאה וברכה אמצעית שעיקרה "אלוקינו ... רצה במנוחתנו ... בא"י מקדש השבת". בברכה האמצעית הוסיפו בכל תפילה מעניינה, וכך בליל שבת שהוא זמן כניסת השבת, מזכירים את קדושת השבת "אתה קדשת" (לג).

ח. לאחר "אתה קדשת" אומרים "ויכולו השמים והארץ וכל צבאם" ... ואמרו חז"ל: כל המתפלל בערב שבת ואומר "ויכולו", מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית (לד).

ט. ועוד אמרו חז"ל: כל המתפלל בערב שבת ואומר "ויכולו", שני מלאכי השרת המלווים לו לאדם מניחים ידיהם על ראשו ואומרים לו: "וסר עוונך וחסאתך תכופר" (ישעיה ו') (לה).

המשך בעלון הבא

את המקורות והערות להלכות והליכות שבת, אפשר לעיין בספר "משנת השבת" מאת הרה"ג משה פנחס זנדר שליט"א.

אמרות לפרשת השבוע

אֲשֶׁה פִּי תִזְרִיעַ (יב, ב)

דרש רבי ישראל מסלנט:

למה נסמכה פרשת "תזריע", שרוב רובה נגעים ומצורעים, לפרשת "שמיני", שרוב רובה עניני מאכלות אסורות? משום שהנגעים באים בעיקר על עון לשון הרע. צא וראה: רוב בני אדם נזהרים באכילת מאכלות אסורים ובודקים שבעים-ושבע בדיקות, כדי שלא יבלעו חלילה תולעת קטנה, אבל אין הם נזהרים בכבודו של הזולת, ואיש את רעהו חיים בלעו במלתעות הלשון הרע. לפיכך סמכה תורה, לאמור: כשם שנזהרים אתם במאכלות אסורות, כך תיזהרו בלשון אסורה.

(ממעיינות הנצח)

בְּכָל-קֹדֶשׁ לֹא-תִגַּע (יב, ד)

הוי זהיר ביותר שהקדושה – "בכל קודש" – לא תיפגם בפניות ובנגיעות – "לא תיגע".

(רבי ישראל ממודיץ)